

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО АНСАМБЛЕВОГО МУЗИКУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВИВЧЕННЯ З ДІТЬМИ ПОЛІФОНІЧНОЇ МУЗИКИ

УДК 78.05+781.42+785 (045)

Люція Циганюк, викладач гри на фортепіано
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
аспірантка Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова,
м. Київ

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО АНСАМБЛЕВОГО МУЗИКУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВИВЧЕННЯ З ДІТЬМИ ПОЛІФОНІЧНОЇ МУЗИКИ

У статті обґрунтовуються потенційні можливості використання ансамблевого способу роботи з поліфонічними творами, подаються методичні рекомендації щодо впровадження ансамблевого музикування в практику вивчення поліфонічної музики.

Ключові слова: поліфонічна музика, ансамблеве музикування.

В статье обосновываются потенциальные возможности использования ансамблевого способа работы с полифоническими произведениями, подаются методические рекомендации к введению ансамблевого музицирования в практику изучения полифонической музыки.

Ключевые слова: полифоническая музыка, ансамблевое музицирование.

Potential possibilities of usage ensemble means of work with polyphonic works of art are grounded in the article. Methodic recommendations as for implementation of ensemble music playing into practice of polyphonic music learning are given.

Key words: polyphonic music, ensemble music playing.

Постановка проблеми. Серед великого розмаїття музичного матеріалу, що використовується в навчальному процесі музичних шкіл, особливе значення має поліфонічна музика. Її значимість для розвитку основних загальних та музичних здібностей, музичного мислення, світогляду та низки психічних процесів художньої свідомості учнів важко переоцінити. Адже поліфонічний музичний матеріал активізує різні види музичного мислення (мелодичне, гармонічне, тембральне тощо), що вимагає від учня великого напруження інтелектуальних сил, адже поліфонія передбачає здатність до розподілу та переключення уваги, здатність тримати під слуховим контролем кілька мелодичних ліній і стежити за їх розвитком, тембрально диференціювати голоси тощо.

Вивчення поліфонічних творів ставить непрості завдання не тільки перед учнями музичних шкіл, але й перед досвідченими музикантами, тому викладачі часто зустрічаються з проблемою неприйняття дітьми поліфонічної музики, відсутністю інтересу до неї, протестами проти необхідності включати її в навчальний репертуар. Ця ситуація провокується багатьма чинниками, зокрема складністю поліфонічної фактури для читання з листа і для розуміння, тому етап цілісного охоплення художньо-образного змісту твору і як результат – зацікавленості учнів ним затягується; недостатністю слухового і практичного поліфонічного досвіду в учнів, адже

за рік у музичних школах проходять 1 – 2 поліфонічних твори, а творів гомофонно-гармонічного складу в кілька разів більше, тому в сучасних методичних розробках та рекомендаціях усе частіше звучить заклик до активного використання ансамблевого способу роботи над поліфонічною фактурою музичних творів.

Аналіз публікацій. Методика роботи над поліфонічними творами висвітлена в працях багатьох музикантів-педагогів, зокрема А. Алексєєва, І. Браудо, Н. Калініної, Н. Любомудрової, Я. Мільштейна, Л. Ройзмана, Г. Ципіна, А. Щапова та ін. Розвиваючий потенціал ансамблевого музикування розглядався в роботах М. Бутневої, А. Давидчик, Л. Рапєцької, О. Юртина, Н. Язикової та ін.

У сучасній музичній педагогіці вже є певні напрацювання щодо ефективної роботи над поліфонічними творами, але, на жаль, багато викладачів-музикантів не оновлюють форми і методи роботи з учнями, не використовують ті можливості музичного навчання, які забезпечують всесторонній розвиток їх здібностей, часто зосереджують увагу тільки на вивченні і відпрацюванні творів, які виносяться на звітні виступи, що значно звужує можливості до засвоєння учнями необхідних знань умінь і навичок роботи з поліфонічною фактурою. Тому **метою статті** є розкриття особливостей використання ансамблевого способу музикування в процесі вивчення поліфонічної музики.

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО АНСАМБЛЕВОГО МУЗИКУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВИВЧЕННЯ З ДІТЬМИ ПОЛІФОНІЧНОЇ МУЗИКИ

Виклад основного матеріалу. Ансамблевий спосіб роботи з поліфонічними творами не є новим винаходом у сучасній музичній педагогіці і використовувалась у музичному навчанні в минулих століттях. Ще за часів великого музиканта і видатного поліфоніста Й.С. Баха переважало ансамблеве музикування, часто просто з аркуша. Вільне читання з листа і транспонування в будь-яку тональність було обов'язковим у музичній освіті того часу і тією чи іншою мірою прищеплювалось усім, хто намагався оволодіти музичним мистецтвом, незалежно від рівня його здібностей і виконавських можливостей. Активно використовувався ансамблевий спосіб роботи і в педагогічній діяльності. Нотні тексти того часу не мали детальних авторських позначень штрихів, темпів, динамічних нюансів. Передбачалося, що виконавець мав визначити їх сам, спираючись на певні, визначені в той час, правила виконання музики. Та коли учень ще не міг сам визначитися в усіх тонкощах інтерпретації тієї музики, яку він вивчав, педагог використовував ансамблевий спосіб роботи над музичним твором (частіше всього це була поліфонічна музика, яка займала привілейоване місце в музичному суспільстві того часу). Цей спосіб роботи був корисний тим, що викладач задавав потрібний тон у грі, а учень наслідував його, виконуючи іншу поліфонічну лінію.

У сучасному музичному навчанні, в якому багато проблемних питань музичної педагогіки були ретельно досліджені і отримали детальне методичне обґрунтування, ми стикаємось з парадоксальною ситуацією. Виявляється, що значна більшість випускників музичних шкіл не володіють навиком читання з аркушу, практично не вміють транспонувати і не мають навіть елементарного уявлення про композицію. Слід додати, що багато з них недостатньою мірою володіють основними навиками розбору музичного твору, тим більше – поліфонічного.

Повернення до активного використання в музично-педагогічній діяльності ансамблевого способу роботи над поліфонічними творами дасть можливість усунути багато недоліків у музичній підготовці дітей. Зокрема, гра в ансамблі розвиває вміння читати з аркуша, організовує ритмічну сторону виконання, розвиває здатність диференціювати мелодичні лінії в поліфонічній музиці і виконує ще багато різних функцій, про які мова піде далі.

Ансамблева гра – вид спільного музичного виконавства, яким займалися за всіх часів, при кожному зручному випадку й на будь-якому рівні

володіння інструментом. Гра в ансамблі є формою такої діяльності, яка відкриває можливості для всебічного і широкого ознайомлення з музичною літературою [3]. Це набуває особливого значення в роботі з поліфонічним репертуаром. Як уже зазначалося вище, учні за часи навчання в музичній школі вивчають дуже обмежену кількість поліфонічних творів (близько 8 – 10 за весь період навчання). Хоча навчальне річне планування і передбачає включення в роботу учнів ескізного опрацювання ще певної кількості поліфонічних творів, практика засвідчує, що така робота практично не проводиться. Не можна сказати, що це зумовлено недбалістю ставлення викладачів до своєї роботи. Частіше всього причина в неправильному розставленні пріоритетів вчителем у музичному розвитку учнів, який до того ж є заручником самої системи навчання, що передбачає обов'язкову підготовку учня до всіх контрольних заходів і виконання з ним визначеного програмою навчального плану. А якщо учень має посередні музичні дані або недобросовісно ставиться до самостійної підготовки домашнього завдання, тоді все навантаження із засвоєння програми лягає на ті дві академічні години на тиждень, відведені навчальним планом музичної школи. У будь-якому випадку ансамблевий спосіб опанування поліфонічним матеріалом – це можливість розширити репертуарний досвід учня, причому зробити цей процес менш містким за часом. Разом з тим, розширення репертуарного досвіду учня дає можливість уникнути втомлення учня від одноманітності відпрацювання одного і того ж репертуару і, як наслідок, цього – втрати інтересу до поліфонічної музики, має прямий вплив на розвиток його художньої свідомості, становлення його художньої культури світогляду тощо.

Для гармонійного різностороннього музично-художнього розвитку учнів неабияке значення має актуалізація музично-теоретичних знань щодо тієї поліфонічної музики, яку вони вивчають. Звичайно, певні знання діти отримують на предметах музично-теоретичного циклу, та найкраще засвоюється саме той матеріал, який йде пліч-о-пліч із практикою, тобто закріплюється власними виконавськими діями. У процесі вивчення поліфонічного твору, ознайомлюючи учня з творчістю його автора, заглиблюючись із ним в такі поняття, як жанр твору, стиль його виконання, форма, в якій автор втілює свій художній задум, тональний план, засоби музичної виразності, специфічні прийоми звукоутворення, звуковедіння буде корисним для кращого розуміння і засвоєння матеріалу пройти ще один-

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО АНСАМБЛЕВОГО МУЗИКУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВИВЧЕННЯ З ДІТЬМИ ПОЛІФОНІЧНОЇ МУЗИКИ

два аналогічні твори. Знову ж таки, поліфонічна фактура зазвичай дається важко дітям, тому такий спосіб роботи займе багато часу, що часто є недозвільною розкішшю на уроці. Спростити процес ескізного опанування додатковим поліфонічним репертуаром допоможе ансамблевий спосіб роботи над ним, що допоможе закріпити потрібні знання, уміння та навички учнів і ґрунтовно та якісно здійснити принцип опори на теоретичний зміст того предмету, який вивчається.

Наступним аргументом на підтримку використання ансамблевого способу роботи над поліфонічною музикою є можливість ефективніше працювати зі слабкими учнями. Адже їм важко дається оволодіння нотним текстом, втримання в полі своєї уваги різних голосів, переключення слухової уваги. Як наслідок, від довготривалого оволодіння нотним текстом втрачається інтерес до музики, яка вивчається. Втрата інтересу нищівно впливає на формування позитивної мотивації до музичного навчання, до вивчення поліфонічних творів зокрема. Разом з тим, розучування учнем одного голосу, а не двох-трьох одразу, займе набагато менше часу, а також дозволить читати з аркуша в потрібному темпі, ансамблеве виконання з викладачем зніме перше напруження в оволодінні нотним текстом, допоможе скласти у свідомості учня конкретне слухове уявлення про художньо-образний зміст твору, дасть можливість почути всі елементи поліфонічної фактури, що сприятиме активізації інтересу до його вивчення, формуванню позитивної мотивації. Є загальновідомим факт, що навчити чого-небудь не можна, якщо немає чіткого мотиваційного обґрунтування “навіщо це потрібно”, якщо шлях до досягнення поставлених завдань розпливчатий, не розподілений на етапи, комплекси певних задач [1].

Здійснюючи у своїй практиці принцип випереджального розвитку учнів, учитель іноді планує в річній програмі один-два твори підвищеної складності, серед яких можуть бути поліфонічні п'єси, або п'єси з поліфонізованою фактурою. Іноді така стратегія виправдовує сподівання, але й буває так, що з різних причин твір або зовсім не включається в роботу, або на його вивчення витрачається багато часу, а не вдається довести процес його опанування до логічного завершення. Унаслідок цього страждає робота над основною програмою, а корисний коефіцієнт від проведеної роботи не виправдовує кількості затраченого на неї часу. Використання ансамблевого музикування дозволить швидко опанувати музичний матеріал як на початковому етапі

роботи над ним, так і в тому випадку, коли процес роботи вже на заключних (або проміжних) етапах, але виникають такі труднощі, які не вдаються учневі. Часто вчителі музики зустрічаються з тим, що учень, почувши певний музичний твір, настільки зацікавиться ним, що просить включити його вивчення в роботу, але твір має підвищену складність, і вчитель, розуміючи неможливість його опанування учнем на цьому етапі його музично-виконавської підготовки, відмовляє йому. Нереалізоване бажання учня щодо вивчення обраної ним музики може нищівно позначитися на подальшому його навчанні, так як це був його особистий вибір, його бажання, а цей сплеск його інтересу був погашений. Таку проблему буде можливо розв'язати завдяки використанню ансамблевого способу розучування поліфонічних творів, що також відкриє можливості щодо ефективного вивчення музичного матеріалу високого рівня складності і дозволить активно здійснювати в роботі з учнями принцип розвиваючого навчання.

Практика засвідчує, що коли вчитель перший раз задає учневі самостійне завдання додому підготувати на наступний урок гру одного голосу в поліфонічному творі, учень не достатньо серйозно сприймає це завдання, в розучуванні не відпрацьовує детально ті місця, які потребують особливої вправності, так як його в грі ніхто не підганяє, і він у важких або технічних місцях може трохи заповільнити темп, а то й зовсім зупинитися, роздивитися все уважніше в нотах. Але тоді, коли він починає грати в ансамблі з учителем, слабкі місця у виконанні одразу впливають, що спонукає учня до високої концентрації своєї уваги на уроці, чого не завжди може досягти вчитель при одноосібному виконанні учнем поліфонічної музики, в іншому разі – активізує його домашню підготовку до наступного уроку. Те саме стосується вміння працювати з поліфонічним текстом. У практиці багато вчителів зустрічаються з надзвичайною неорганізованістю уваги учнів, коли можна багато разів наголошувати на необхідності детального виконання всіх штрихів, на відпрацюванні правильної манери звуковидобування, голосоведіння, але не отримують очікуваного результату, а деколи – взагалі ніякої реакції від деякого з дітей на поставлені завдання.

Неорганізованість уваги зумовлюється відсутністю інтересу до такого завдання. Але виконуючи поліфонічний твір в ансамблі з викладачем одразу відчувається дисонанс між його манерою виконання і учня. Часто це стає відкриттям для нього і спонукає до активного

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО АНСАМБЛЕВОГО МУЗИКУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВИВЧЕННЯ З ДІТЬМИ ПОЛІФОНІЧНОЇ МУЗИКИ

усунення недоліків у власному виконанні, виховує почуття відповідальності за якість виконання ним своєї поліфонічної лінії й у майбутньому – усього музичного твору.

Ансамблева гра сприяє розвитку вміння чути поліфонічну тканину з перших уроків, одразу працювати не тільки над текстом, а й над висвітленням окремих елементів поліфонічних конструкцій, над нюансуванням, артикуляцією тощо, активізує слухове й інтелектуальне осягнення учнем складної багатшарової фактури, так як вимагає ретельного “прислухання” до партії партнера в грі, активного переключення уваги зі своєї поліфонічної лінії на його партію, зосередженості слухового контролю. У сольному виконанні не завжди цього всього можна досягнути.

Ансамблевий спосіб роботи з поліфонічним твором здатний підіграти інтерес до вивчення поліфонічної музики в учнів різного рівня підготовки. Надзвичайно важливим є створення таких умов роботи з музичним твором, щоб перше знайомство з ним викликало інтерес, а не навпаки, щоб обрана для роботи поліфонічна п’єса вже на першому етапі роботи з нею, який часто є для учнів нецікавим, засягла перед ними у всій красі своїх барв.

Очевидно, що ансамблевий спосіб вивчення поліфонічних творів має свої суттєві переваги і має значні розвивальні можливості. Але, використовуючи його у своїй педагогічній практиці, потрібно пам’ятати, що він не має стати самоціллю, а повинен слугувати допоміжним засобом в ефективному опануванні поліфонічною музикою.

Ансамблеву роботу над поліфонічними творами можна здійснювати в багатьох напрямках і різними способами. Усе залежить від винахідливості вчителя і його бажання зробити процес опанування поліфонічною музикою більш цікавим і ефективним. Розпочинати роботу ми радимо з розучування одного з голосів поліфонічної п’єси. Можна зробити це одразу на уроці, підключити інші голоси у виконанні вчителя і отримати як результат ті внутрішньо-слухові уявлення учня, які при іншій організації розучування поліфонічного твору виникли б значно пізніше. Звичайно, можна піти іншим шляхом у формуванні цілісного художньо-образного охоплення поліфонічного твору, – це використання аудіозапису. Та ми відстоюємо думку, що такий спосіб не у всіх випадках є виправданим і корисним саме на початковому етапі роботи з поліфонічною п’єсою. По-перше, загальновідомим є той факт, що будь-яка

пізнавальна діяльність, психічні процеси найкраще формуються і розвиваються під час власних практичних дій. По-друге, якщо учень має середній або слабкий рівень технічної підготовки (а таких дітей переважна більшість у музичних школах), то віртуозність виконання професіонала-музиканта їх часто лякає, створює враження недосяжності для них необхідного художнього результату.

Можна в такий спосіб попрацювати над усіма голосами. Корисним буде вивчити окремо кожний голос напам’ять, якщо є можливість виділити для цього додатковий час у самостійній підготовці учня.

Наступним етапом роботи з поліфонією може стати програвання двох голосів обома руками разом. Якщо це трьохголосний (чи чотирьохголосний) твір, то можна комбінувати голоси по парах: верхній-середній, середній-нижній, верхній-нижній. Корисним буде проспівування поліфонічних творів у складі вокального ансамблю учнів, або замінити тільки один голос вокальним проспівуванням, а інший – звучанням якого-небудь інструменту (скрипки, віолончелі тощо). Це допомагає учням виробити навички інструментування на фортепіано, вміння тембрально забарвити окремі голоси уявним звучанням певного інструменту.

Суттєвою є різниця у використанні одного або двох фортепіано в ансамблевому розучуванні поліфонічного твору. Вибір залежить від мети, яку ставить перед учнем викладач. Якщо необхідно краще виокремити у свідомості учня окрему поліфонічну лінію, доцільніше для цього обрати гру поліфонічного твору на двох фортепіано. Якщо ж стоїть завдання досягнути внутрішню єдність окремих поліфонічних ліній, їхній гармонійний розвиток і взаємодію, то краще обрати спосіб роботи на одному інструменті.

Однією із цікавих властивостей ансамблевого музикування в процесі вивчення поліфонічної музики є можливість залучення до музичної діяльності великої кількості дітей. Можна запропонувати дітям однієї вікової категорії і приблизно одного рівня підготовки один і той самий поліфонічний твір для вивчення на фортепіано, а також підключити до цього процесу учнів з інших відділів (струнного, духового тощо). Паралельно можна запропонувати керівнику хору взяти участь у процесі поліфонічного розвитку учнів і використати цей же поліфонічний твір у роботі з хором. Його можна вивчати, просто сольфеджуючи, а можна підтекстувати певними складами (та-ра-рам там-там або та-да-дам тощо). Звичайно, така комплексна організація

ЗАЛУЧЕННЯ ДІТЕЙ ДО АНСАМБЛЕВОГО МУЗИКУВАННЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ СПОСІБ ВИВЧЕННЯ З ДІТЬМИ ПОЛІФОНІЧНОЇ МУЗИКИ

роботи з опанування учнями поліфонічної музики не повинна привілювати над суто індивідуальною сольною формою роботи, але впровадження її час від часу в навчальний процес музичних шкіл внесе свіжий подих у слухові, практичні і художньо-образні уявлення учнів.

Така злагоджена спільна робота викладачів і учнів музичної школи може дати такі результати, які перевершать усі сподівання. По-перше, масова форма залучення дітей до однієї справи дасть можливість вільно комбінувати різні способи роботи, чи то використання у фортепіанному поліфонічному творі звучання одного голосу у виконанні скрипки (чи іншого інструменту), чи то залучення вокальної партії в процес роботи над поліфонічною музикою. По-друге, дасть можливість дітям, які займаються на різних інструментах, краще досягнути основні принципи поліфонічної фактури в спільній виконавській діяльності з піаністом. А виконання цієї поліфонічної п'єси хором підсилить результативність в опануванні основними поліфонічними прийомами на предметах інструментального циклу, також дасть відчуття згуртованості, загальної зацікавленості спільною музичною діяльністю, що значно підсилить інтерес до вивчення поліфонічної музики, сформує позитивну мотивацію до її вивчення і дозволить втілити в музично-педагогічній діяльності один з важливих принципів педагогіки – принцип співпраці.

Висновки. Підсумовуючи сказане, ми робимо висновок, що використання ансамблевого музичування в розучуванні поліфонічних творів

дозволяє розв'язати цілий ряд проблемних завдань, які стоять перед сучасною музичною освітою, дає можливість розширити сферу знань учнів, поповнити їхній репертуарний досвід і, як наслідок, – збільшити об'єм слухових вражень, покращити професійні вміння і навички, розвинути цілий комплекс музичних здібностей, викликати стійкий інтерес до заняття музично-поліфонічною діяльністю тощо. Використання ансамблевого музичування відкриє перед викладачем додаткові можливості в роботі з підвищення ефективності опанування учнями поліфонічною музикою і реалізації ряду принципів педагогіки, таких, як співпраця, випереджаючий розвиток, опора на теоретичний зміст і вільний вибір музичного матеріалу для засвоєння.

1. Островская Е.А. Эстетические проблемы инструментального ансамблевого исполнительства. [Электронный ресурс] / Е.А. Островская. Режим доступа к статье: <http://www.rae.ru/fs/pdf/2005/03/Ostrovskaya.pdf>

2. Сеницын В.М. Опыт обучения полифоническому мастерству на материале 2-х голосных инвенций И.С. Баха: [в исторических документах и комментариях] / В.М. Сеницын. – Винница. – 2002. – 30 с.

3. Язикова Н. Фортепианный ансамбль как одна з форм спільної музично-виконавської діяльності. [Электронный ресурс] / Н. Язикова. Режим доступа до статті: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Mmik/2009_10/teksti/yazukova.htm

Стаття надійшла до редакції 17.03.2010

15 травня 2010 року
День науки

Міжнародний День науки – це свято, коли вишановуються наукові традиції, досягнення вчених, якими ми по праву пишаємося і на які покладаємо великі сподівання. Рівень соціально-економічного розвитку України, її авторитет на міжнародній арені багато в чому визначається науковим потенціалом, адже саме перед ученими життя ставить складні, але дуже цікаві завдання, розв'язання яких великою мірою визначає місце України у світовій спільноті.

